

Оксана ЗАЛЮБІВСЬКА,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри філософії та гуманітарних наук,
Вінницький національний технічний університет, Вінниця

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

У статті обґрунтовано підходи до формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів у процесі магістерської підготовки: комунікативний, гуманістичний, культурологічний, аксіологічний, інноваційний. У їх визначенні враховано досліджений зміст і структуру риторичної культури викладача технічного університету, особливості магістерської підготовки в технічному університеті та її професійно-педагогічну спрямованість.

Ключові слова: *риторична культура викладача технічного університету; формування; комунікативний підхід; гуманістичний підхід; культурологічний підхід; аксіологічний підхід; інноваційний підхід.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти актуалізують, окрім інших, такий показник педагогічного професіоналізму викладача, як риторична культура (далі – РК), проявами якої є переконливе мислёмовлення, ефективне, впливове педагогічне спілкування, педагогічна творчість в організації навчання на засадах співробітництва, гуманістична спрямованість педагога (адже риторика формує здатність і бажання існувати в діалозі). Особливо актуальними вказані професійні якості є для викладачів негуманітарних ВНЗ, технічних, зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням теорії і практики формування риторичної культури особистості приділено значну увагу. Риторичну культуру педагога розглядають Н. Безменова, Н. Голуб, Н. Іпполітова, А. Михальська, Г. Сагач, І. Тимоніна, О. Юніна та ін. Різні аспекти методики навчання риторики знайшли своє відображення в дослідженнях Л. Аксьонової, Я. Білоусової, Н. Голуб, Л. Горобець, Г. Сагач та ін. Г. Сагач приділяє увагу системному впливу риторики на суб'єктів навчання.

Л. Аксьонова розглядає формування риторичної культури викладача ВНЗ в контексті риторичного характеру професійної діяльності. За Н. Голуб, наскрізна ідея риторичного виховання майбутнього вчителя – сприяти його національній самоідентифікації. Формування риторичної культури студентів технічних ВНЗ стали предметом досліджень Л. Анісарової, Т. Габдурахімової та ін. У них акцентовано увагу на технологічному підході до навчання риторики та на самовихованні студентів. Отож, у сучасній вітчизняній риториці створено теоретичні передумови, існує практичний досвід формування РК майбутніх фахівців. Водночас не всі аспекти цього процесу є ґрунтовно розробленими. Попри значну увагу науковців до РК гуманітаріїв, її формування у фахівців негуманітарної сфери залишається здебільшого поза інтересами дослідників.

Метою статті є обґрунтування системи підходів до формування РК майбутніх викладачів технічних ВНЗ у процесі їх підготовки в магістратурі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи зміст і структуру РК майбутніх викладачів технічних університетів [1], її *формування* розглядаємо як цілеспрямований процес і результат опанування риторичних знань, набуття риторичних умінь, утворення професійно важливих риторичних якостей особистості, засвоєння й прийняття риторичних цінностей та риторичного ідеалу, утворення спрямованості на риторичне самовдосконалення. Цей процес буде ефективним, якщо буде науковідповідним, тобто матиме методологічне підґрунтя – визначені концептуально-змістові засади й методологічні підходи, що забезпечують цей процес.

В обґрунтуванні системи *підходів* до формування РК магістрантів технічних університетів ми врахували положення філософії техніки про співвідношення технічного й гуманістичного (Н. Бердяєв, Ж. Еллюль, Л. Мемфорд та ін.); комунікативної філософії (М. Бахтін, Ю. Хабермас та ін.), у межах якої на зміну науково-технічному типу поведінки людини, суб'єкт-об'єктним світоглядним орієнтирам постають цінності людського взаєморозуміння, ідея діалогу як умова існування й розвитку особистості, її

пізнання. Вони стали морально-ціннісною основою процесу формування РК магістрантів технічного університету. Ураховано положення положення західних неориторів про персвазивну комунікацію (К. Берк, Й. Коппершміт, Х. Перельман та ін.), взаємозв'язок риторики й культури (С. Тайлер, І. Штрекер та ін.); положення сучасної української та російської риторики (Н. Голуб, Ю. Лотман, Л. Мацько, Ю. Рождественський, Г. Сагач та ін.), теорії педагогічного спілкування й педагогічної риторики (І. Зимня, Н. Іпполітова, В. Кан-Калик, О. Леонт'єв, А. Михальська, О. Юніна та ін.).

У визначенні *підходу* опираємось на бачення І. Зимньої: «підхід в освіті – світоглядна категорія, у якій відтворюються соціальні установки суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості; глобальна й системна організація та самоорганізація освітнього процесу, що містить усі його компоненти і, перш за все, самих суб'єктів педагогічної взаємодії викладача й студента» [2, с. 74–75]. Ми використовуємо поняття «підхід» для позначення засадничої універсальної ідеї, яка визначає, скеровує, характеризує й узагальнює процес і результат навчання. Для успішного опанування РК майбутніми фахівцями, як правило, застосовують особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний підходи [3]. Діяльнісний та особистісно орієнтований підходи визначено ключовими в підготовці інженерів-педагогів [4]. Беручи орієнтирами визначений зміст РК, особливості магістерської підготовки в технічному університеті та її професійно-педагогічну спрямованість, виокремлюємо такі необхідні й достатні методологічні підходи у формуванні РК майбутніх викладачів технічних університетів: комунікативний, гуманістичний, культурологічний, аксіологічний, інноваційний.

Обґрунтування *комунікативного підходу* здійснила І. Зимня. Його діяльнісний аспект точно описав І. Бех: знання й розвиток мислення розуміється як єдиний процес, що формує в суб'єкта (не об'єкта) учіння знання як переконання [5]. Іманентність комунікативного підходу в навчанні риторики визначаємо тим, що формування РК неможливе поза риторичною діяльністю, яка передбачає комунікацією (тому не бачимо сенсу виокремлювати

діяльнісний підхід). Комунікативний підхід орієнтує на навчання-спілкування з метою обміну думками, його мета – формування готовності до спілкування – засаднича в професійному становленні педагога вищої школи. Комунікативний підхід надає можливість ураховувати індивідуальні особливості тих, хто навчається, застосовувати «навчання в співробітництві», що значно збільшує обсяг і якість риторичної практики. Діалогічне спілкування є найважливішою складовою сучасного навчання, воно задає контекст навчальній діяльності як єдності тих, хто навчається, і тих, хто навчає. Крім того, зокрема, на думку М. Кларіна, діалогічне навчання відповідає сучасним уявленням про характер знань як еволюціонуючого соціального продукту, результату спільної діяльності людей [6]. Риторика саме й формує в майбутнього викладача світоглядно-педагогічні цінності, пов'язані з діалогічним сприйняттям світу, установкою на партнерство й толерантність.

Сучасне уявлення про комунікативний підхід виходить за межі розуміння його лише як методології формування навичок мовлення. Сьогодні він розуміється як протипага авторитарному, монологічному, суб'єкт-об'єктному підходу до навчання, що був визначальним у радянській педагогіці.

Домінуючим на сучасному етапі розвитку освіти є особистісно орієнтований підхід. Але ми, услід за І. Зязюном, виокремлюємо *гуманістичний підхід*, що має більш глибокий філософський сенс у сучасній освіті й, зокрема, технічній. Крім того, він вказує одразу на спрямованість навчального процесу, на формування гуманістичного середовища й на вимогу до викладача бути гуманістом, на здатність риторики формувати гуманістичні установки. У І. Зязюна знаходимо тлумачення підходу в історичному аспекті: «Гуманістичний підхід протистоїть традиційному підходу (безособистісному, «безлюдському»), що існував упродовж століть у межах ньютоніко-картезіанської парадигми, яка ґрунтується на ідеях Ньютона й Декарта про те, що наука тим більш об'єктивна, чим більш вона віддалена або зовсім очищена від суб'єкта, від індивідуальності. Традиційний підхід – це соціоцентричний підхід, у межах якого метою розвитку особистості є її соціалізація й

професіоналізація з позиції максимальної корисності для суспільства. У межах гуманістичного підходу особистість розглядається принципово інакше – як цілісна, гармонійна, творча, здатна до самоактуалізації» [7, с. 52–55].

За результатами аналізу джерел філософії освіти ми виокремили тенденції, що визначають необхідність застосування гуманістичного підходу до формування РК майбутніх викладачів технічних університетів: згубне для освіти технократичне розуміння людини, яке в Україні має ще й деформовану, обтяжену тоталітаризмом радянського періоду, форму (В. Бех); розуміння об'єднавчої сили духовних цінностей у вирішенні глобальних проблем ХХІ ст. (Б. Гершунський); «освіта людиноцентризму», розвиток творчих потенцій людини, що засновані на «пізнанні серцем» (В. Кремень). Аналіз публікацій, присвячених вихованню національної технічної інтелігенції (В. Андрущенко, Т. Буяльська, О. Романовський та ін.), також свідчить, що гуманістичний підхід – безальтернативний шлях розвитку вищої технічної освіти.

Уявлення про риторику як спосіб творення культури вимагає застосування *культурологічного підходу* до формування РК. Н. Саєнко, розглядаючи цей підхід як методологічну основу становлення майбутнього інженера, зазначає, що він реалізується в антропоцентричному цілепокладанні, особистісно значущій мотивації, ціннісному ставленні до себе в конкретному виді діяльності як досягненні культури й засобу самовдосконалення [8]. Також погоджуємося з А. Новіковим, що орієнтація на формування «людини культури» унеможливорює технократичний, відчужений стосовно людської сутності, характер цілей та змісту освіти [9, с. 49]. У трактуванні культурологічного підходу опираємось і на поширене педагогічне розуміння культури як процесу творчої самореалізації особистості.

Культурологічний підхід до формування РК магістрантів технічного університету означає, що до власної риторичної діяльності, зокрема до створення риторичних текстів, вони мають підходити як до творення культури, культурного простору своєї особистості, а через них – впливу на культурний простір інших; в удосконаленні власного українського мовлення усвідомлювати

свою причетність до національної культури.

Аксіологічний підхід пов'язаний з ціннісною основою риторики й педагогіки, передбачає формування аксіосфери майбутнього викладача технічного університету, що визначатиме ефективність і гуманістичний сенс його риторичної педагогічної діяльності. Дослідники аксіологічної сфери визначають цінність сутнісним надбанням особистості, що відповідає її актуальним потребам, ідеалам, особистісним сенсам. За В. Франклом, людина знаходить сенс життя, переживаючи певні цінності [10]. А «руйнація ціннісної основи неминуче веде до кризи – це стосується як особистості, так і суспільства в цілому, – вихід з цього можливий лише на шляху знайдення нових цінностей», – твердить Д. Леонт'єв [11, с. 5]. Отож, робимо висновок, що аксіосфера особистості визначає її самореалізацію в обраній професії.

Вирізняючи педагогічні риторичні цінності викладача технічного ВНЗ, ми опираємось на такі положення: професійні цінності домінують у цілісній структурі цінностей особистості; система педагогічних риторичних цінностей викладача виокремлюється із цінностей загальнолюдських і, маючи широкий діапазон, визначається гуманістичним сенсом діяльності педагога, його соціальною місією й «особистісно утворюючими можливостями» [12, с. 97].

Показником РК викладача технічного університету є наявність у нього цінностей педагогічного спілкування; щирості, толерантності, поваги в діалозі зі студентами; цінності риторичної самоосвіти, самовдосконалення, власного духовного розвитку. Професійну аксіосферу викладача технічного університету складають також цінності інженерно-технічної діяльності, які з необхідністю мають формуватися через усвідомлення небезпек науково-технічного прогресу та гуманістичних пріоритетів в їх подоланні. Ціннісний компонент РК є визначальним у прагненні викладача технічного університету до самореалізації в педагогічній діяльності, активізації професійного зростання та позитивній спрямованості особистісних риторичних педагогічних перетворень.

Інноваційний підхід слід з необхідністю застосовувати в підготовці магістрів. Цього вимагає Закон України «Про вищу освіту». У вітчизняних

наукових дослідженнях магістра переважно описують як спеціаліста «інноваційного типу», «з високою інноваційною культурою», здатного до «інноваційної науково-дослідницької», «інноваційної науково-педагогічної діяльності». Такий підхід відповідає вимогам до випускників магістратури європейських університетів, що сформульовані в «Європейській кваліфікаційній рамці» [13].

Це означає, що магістрант у процесі навчання повинен бути суб'єктом інноваційного навчального процесу. Під інноваційно-педагогічною діяльністю розуміють розробку й використання інноваційних освітніх технологій: методи навчання, що сприяють розвитку творчих здібностей, мислення; широке використання сучасних комп'ютерних технологій і засобів у навчальному процесі; інноваційні форми проведення аудиторних занять, організацію самостійної роботи, науково-дослідну роботу, роботу над інноваційними проектами [14]. Тобто викладач університету має не лише застосовувати нові, уже відомі, засоби й методи навчання, але й бути їх розробником.

Застосування інноваційного підходу до формування РК спричиняє пошук нових форм і методів навчання риторики, які системно впливають на формування всіх компонентів РК майбутнього викладача технічного університету, спрямовані на розвиток риторичної рефлексії, творчого мислення, самовдосконалення як системи, що самоорганізується. Відповідно до інноваційного підходу в навчання риторики магістрантів слід упроваджувати дослідницьку проектну діяльність, активне рефлексивне спілкування, педагогічний супровід риторичного самовдосконалення магістрантів, індивідуальні траєкторії навчання, дистанційні методи навчання.

Висновки. У формуванні риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів з необхідністю слід застосовувати 5 підходів: 1) *комунікативний*, який уможливорює збільшення обсягу і якості риторичної практики, формування діалогічного сприйняття світу майбутнього викладача; 2) *гуманістичний*, який визначає формування гуманістичного навчального середовища в технічному ВНЗ, вказує на здатність риторики формувати

гуманістичні установки майбутнього викладача технічних дисциплін; 3) *культурологічний*, який спонукає розглядати риторичну діяльність як творення мовцем власного культурного простору та вплив на культурний простір інших; 4) *аксіологічний*, що пов'язаний з ціннісною основою риторики і передбачає формування аксіосфери майбутнього викладача; 5) *інноваційний*, що вказує на формування майбутнього спеціаліста «інноваційного типу» (магістра) в умовах інноваційного навчання.

Список використаної літератури

1. Залюбівська О. Б. Риторична культура викладача технічного університету: структурні особливості. // Освітологічний дискурс. – 2014. – № 3 (7). – С. 56–67.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учеб. для вузов. Москва: Университетская книга, Логос, 2007. – 384 с.
3. Тарасова В. В. Формування риторичної культури майбутніх фахівців дошкільних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харків, 2012. 19 с.
4. Коваленко О. Е., Брюханова Н. О., Мельниченко О. О. Концепція професійно-педагогічної підготовки студентів інженерно-педагогічних спеціальностей. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2005. – № 10. – С. 7–20.
5. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 26–31.
6. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике. Обучение на основе исследования, игр, дискуссии: анализ зарубежного опыта. Рига; Москва: НПЦ «Эксперимент», 1998. – 180 с.
7. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії : навч. посіб. для вчителів, аспірантів, студентів серед. та вищих навч. закладів. Київ: Укр-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
8. Саєнко Н. В. Культурологічний підхід як методологічна основа професійного становлення майбутнього інженера. // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 11. – 2010. – Вип. 11. – С. 53–59.
9. Новиков А. М. Российское образование в новой эпохе. Парадоксы наследия, векторы развития. Москва: Эгвес, 2000. – 272 с.
10. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник. Москва: Прогресс. 1990. – 368 с.
11. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт

многомерной реконструкции. Современный социоанализ. // Сборник работ авторов, получивших гранты Московского отделения Рос. научного фонда и Фонда Форда. Москва: Московское отделение Российского научного фонда, 1996. – С. 5–24.

12. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: «Академия», 2002. – 576 с.

13. Framework for Qualifications of the European Higher Education Area a / Ministry of Science, Technology and Innovation. Copenhagen K : Grefta Tryk A/S, 2005. – 200 p.

14. Дворецкий С. И. Разработка и реализация модели подготовки магистров техники и технологии к инновационной деятельности / С. И. Дворецкий, Е. И. Муратова, С. В. Осина // Наука и образование : электрон. науч.-тех. изд. 2006. – № 10. URL: <http://technomag.edu.ru/authors/?ltr=L>.

Залюбивская О. Подходы к формированию риторической культуры будущих преподавателей технических университетов

В статье обоснованы подходы к формированию риторической культуры будущих преподавателей технических университетов в процессе магистерской подготовки: коммуникативный, гуманистический, культурологический, аксиологический, инновационный. В их определении учтены содержание и структура риторической культуры преподавателя технического университета, особенности магистерской подготовки в техническом университете и ее профессионально-педагогическая направленность.

Ключевые слова: *риторическая культура преподавателя технического университета; формирование; коммуникативный подход; гуманистический подход; культурологический подход; аксиологический подход; инновационный подход.*

Zaliubivska O. Approaches to formation of rhetorical culture of future teachers of technical universities

In the article, approaches to the formation of rhetorical culture of future teachers of technical universities in the Master training were identified and substantiated. Modern trends in professional higher education actualize a rhetorical culture of a teacher.

Rhetorical culture manifested through convincing thought-speech, effective influential pedagogical communication, pedagogical creativity in organizing of training based on the spirit of cooperation, teacher's humanistic orientation. These professional skills are especially relevant for teachers not humanitarian institutions, in particular technical universities. Formation of the rhetorical culture of future teachers of technical universities is a purposeful process and result of mastering of rhetorical knowledge, rhetorical skills, formation of professionally important rhetorical qualities, assimilation and acceptance of values and of rhetorical ideal, formation of rhetorical focus on self-improvement. Moral-value basis for the process

that author explores are the concept of the philosophy of technology on the relationship between technical and humanistic; the idea of communicative philosophy about dialogue as a condition for the existence and development of personality, its cognition; the provisions on the relationship of rhetoric and culture.

The approach as a fundamental universal idea that defines, directs, describes and summarizes process and outcome of training was described. The content and structure of rhetorical culture, features of Master training at the Technical University and its professional and pedagogical orientation were taken into consideration for determining the approaches to the development of rhetorical culture of future teachers of technical universities. Five approaches should be used for the formation of rhetorical culture of future teachers of technical universities. 1. The communicative approach. It makes possible to increase the quality of rhetorical practice and formation of dialogical perception of the world of future teacher. 2. The humanistic approach. It defines formation of humanistic learning environment at the Technical University, points to the ability to form humanistic rhetoric installation of the future teacher of technical disciplines. 3. Culturological approach. It encourages to consider rhetorical activity as speaker's creating of his own cultural space and impact on cultural space of others. 4. Axiological approach. It points to axiological basis of rhetoric and involves the formation of axiosphere of a future teacher. 5. The innovative approach. It points to the formation of «innovative type» of specialist (MSc) in terms of innovative learning.

Keywords: *rhetorical culture of teacher of Technical University; formation; communicative approach; humanistic approach; cultural approach; axiological approach; innovation approach.*